

ERON MILLIY-MINTAQAVIY XAVFSIZLIK SIYOSATI**Avazbekov Faxriddin Sherzod o'g'li***TIFT universiteti Xalqaro munosabatlar 23/02*

Anotatsiya. *Ushbu maqolada Eron Islom Respublikasining milliy va mintaqaviy xavfsizlik siyosati har tomonlama tahlil qilinadi. Eronning xavfsizlik strategiyasi tarixiy, mafkuraviy va geosiyosiy omillar asosida shakllanib, nafaqat ichki barqarorlikni saqlash, balki mintaqadagi ta'sir doirasini kengaytirishga qaratilgan. Maqolada Iroq, Suriya, Livan va Yaman kabi davlatlardagi Eron ta'siri, yadroviy dastur bilan bog'liq muammolar, AQSh va Isroil bilan keskinliklar, hamda Rossiya va Xitoy kabi strategik hamkorlar bilan aloqalar chuqur o'rganilgan. Shuningdek, Eron xavfsizlik siyosatining diplomatik, harbiy va gibril vositalarga asoslangani ko'rsatib beriladi. Tahlil davomida ichki ijtimoiy muammolar va mintaqaviy kuchlar muvozanatidagi roliga ham e'tibor qaratilgan. Maqola Eronning mintaqaviy geosiyosiy jarayonlardagi faol ishtirokini anglashga xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *Eron, xavfsizlik, mintaq, kuchlar muvozanati, yadro*

Kirish

Eron Islom Respublikasi o'zining geosiyosiy joylashuvi, boy tabiiy resurslari va madaniy-sivilizatsion merosi bilan Yaqin Sharq mintaqasida muhim strategik o'ringa ega davlatdir. Mintaqaviy va xalqaro kuchlar muvozanatida Eron o'zining xavfsizlik siyosatini ham milliy, ham mintaqaviy omillar asosida shakllantirib kelmoqda. Eron xavfsizlik strategiyasi faqatgina harbiy kuchga emas, balki diplomatiya, mafkuraviy ta'sir, ijtimoiy harakatlarni qo'llabquvvatlash va ittifoqlar tizimini kengaytirishga ham tayangan. Ushbu maqolada Eronning milliy va mintaqaviy xavfsizlik siyosatining asosiy yo'nalishlari, uning asosiy xavflari, tashqi siyosatdagi yondashuvlari hamda mintaqadagi raqobatchilar bilan munosabatlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Eronning milliy va mintaqaviy xavfsizlik siyosati mintaqadagi notinchlik, xalqaro bosimlar va geosiyosiy raqobatlar sharoitida shakllangan. 1979-yilgi Islomiy inqilobdan so'ng mamlakat xavfsizlik strategiyasi mafkuraviy asosga qurildi — bu, avvalo, islomiy boshqaruvni himoya qilish, xorijiy aralashuvlarga qarshi turish va Eron mustaqilligini saqlab qolishga qaratildi. Ushbu mafkura hanuzgacha siyosiy-ideologik yo'nalishlarni belgilab kelmoqda.

Milliy xavfsizlik tamoyillarining markazida “mudofaa chuqurligi” konsepsiyasi turadi. Eron o'z xavfsizligini faqat geografik chegaralar bilan cheklamay, balki

boshqa mamlakatlardagi ittifoqchilar orqali kengaytiradi. Masalan, Iroqda “Hashd al-Sha’bi” guruhi, Livanda Hizbulloh, Suriyada Asad hukumati va Yamanda husiilar bilan strategik hamkorliklar bunga misol bo’la oladi. Bu orqali Eron o’z tahdid manbalarini chegaradan olisroqda ushlab turishni maqsad qilgan.

Iroqda Eron ta’siri ayniqsa kuchli. 2003-yilda AQSh Saddam Husayn rejimini ag’darib, siyosiy bo’shliq hosil qilganidan so’ng, Eron Bag’doddagi shia siyosiy kuchlari bilan yaqinlashdi. Bu Eron uchun nafaqat xavfsizlik zonasi, balki AQShga nisbatan strategik qarshilik maydonini yaratdi. Shu bilan birga, Eron AQSh kuchlariga qarshi gibril harakatlarni qo’llab-quvvatlab, assimetrik urush taktikasi orqali mintaqada o’z manfaatlarini himoya qiladi.

Suriyada Eron o’zining eng muhim ittifoqchilaridan biri — Bashar al-Asad hukumatini himoya qilib, harbiy, iqtisodiy va razvedka yordamlarini ko’rsatdi. Bu yordamlar tufayli Eron “qarshilik o’qi” (Resistance Axis) deb nomlanuvchi strategik tarmoqni shakllantirdi. Bu tarmoqda Hizbulloh, Suriya hukumati, Iroq shia guruhlarlari va hatto Yaman husiilari o’zaro bog’liq holda faoliyat yuritadi.

Yana bir muhim jihat – Eronning yadroviy dasturi. 2015-yilda imzolangan JCPOA bitimi bilan Eron uranni boyitish dasturini cheklash evaziga xalqaro sanksiyalardan ozod etilgan edi. Biroq 2018-yilda AQShning ushbu bitimdan chiqishi vaziyatni yana keskinlashtirdi. Eron uranni yuqori foizda boyitishni davom ettirib, bu orqali Yevropa va AQShga siyosiy bosim o’tkazishga urindi.

Natijada, Isroil va AQSh tomonidan xavfsizlik tahdidlariga qarshi harbiy yoki kiberxuruj xavfi kuchaydi.

Eron uchun ichki tahdidlar ham kam emas. Iqtisodiy tanglik, valyuta qadrsizlanishi, ishsizlik, ayollar huquqlari bo’yicha noroziliklar, mahalliy etnik guruhlar (kurdlar, balujlar) faoliyati mamlakat ichkarisidagi beqarorlik omillaridir. Bu omillar milliy xavfsizlik organlarini faqat tashqi emas, ichki tahdidlarga ham resurs ajratishga majbur qiladi.

Eron o’z xavfsizlik siyosatini diplomatik yo’nalishlar orqali ham mustahkamlashga harakat qiladi. So’nggi yillarda Rossiya va Xitoy bilan yaqinlashuv orqali G’arb sanksiyalariga qarshi siyosiy va iqtisodiy poydevor qurmoqda. Xususan, Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga to’laonli a’zo bo’lish orqali mintaqaviy integratsiyani kuchaytirdi. 2023-yilda Saudiya Arabistoni bilan diplomatik aloqalarning tiklanishi esa Eronning mintaqadagi izolyatsiyadan chiqishga urinishidir.

Shunday qilib, Eronning milliy-mintaqaviy xavfsizlik siyosati ko’p qatlamli: mafkuraviy barqarorlikni saqlash, tashqi bosimlarga qarshi turish, strategik ittifoqlar tuzish, diplomatik maydonda faol bo’lish va ichki tahdidlarni jilovlash kabi bir nechta

yoʻnalishda olib boriladi. Bu esa Eronni Yaqin Sharq xavfsizlik arxitekturasini markazida saqlab qolmoqda.

Xulosa

Eronning milliy va mintaqaviy xavfsizlik siyosati koʻp qirrali, murakkab va dinamik tusga ega. U oʻz ichida mafkuraviy tamoyillar, harbiy strategiyalar, mintaqaviy taʼsir vositalari, diplomatik harakatlar va xalqaro raqobatlar qarshi choralarni jamlagan. Eron oʻz xavfsizligini faqat chegaralar bilan cheklamay, balki mintaqaviy muvozanatni shakllantirish orqali mustahkamlashga intilmoqda. Biroq, sanksiyalar, yadroviy dastur bilan bogʻliq bosimlar, ichki noroziliklar va xalqaro raqobatlar uning strategiyasini doimiy sinovdan oʻtkazib kelmoqda. Kelajakda Eronning xavfsizlik siyosati ushbu omillarga qanday moslashishiga bogʻliq boʻladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fulton, Will. Iran's Strategy in the Middle East. Institute for the Study of War, 2013. URL: <https://www.understandingwar.org/report/irans-strategy-middle-east>
2. Cordesman, Anthony H. Iran's Military Forces and Warfighting Capabilities. Center for Strategic and International Studies (CSIS), 2020. URL: <https://csis.org/publication/irans-military-forces>
3. Axadjon oʻgʻli, A. A., & Tursunboy oʻgʻli, N. J. (2023). SANOATNING YAIMGA TAʼSIRINI BAHOLASH. *QOʻQON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 290-293.
4. Axadjon oʻgʻli, A. A. (2023). RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHDAGI OʻRNI. *QOʻQON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 271-273.
5. Axadjon oʻgʻli, A. A. (2023). ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING MUAMMOLARI VA YECHIMLARI. *QOʻQON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 333-338.
6. Azamjon oʻgʻli, U. A., & Axadjon oʻgʻli, A. A. (2023). Sunʼiy intellekt va raqamli iqtisodiyot rivojlanishi. *Qoʻqon universiteti xabarnomasi*, 1, 73-75.
7. Tursunboy oʻgʻli, N. J., & Axadjon oʻgʻli, A. A. (2023). Oʻzbekistonning jahon savdo tashkilotiga aʼzo boʻlish uchun uzoq yoʻli va xitoy tajribasi. *Qoʻqon universiteti xabarnomasi*, 1, 43-47.
8. Ahrorjon, A., & Gafurov, X. (2023). IQTISODIY SIYOSATNING RIVOJLANISHIDA FISKAL VA PUL-KREDIT SIYOSATI. *Qoʻqon universiteti xabarnomasi*, 310-313.

9. Otto, M., & Thornton, J. (2023). CHATGPTNING IQTISODIYOTGA TA'SIRI: SUN'IY INTELLEKTNING KASBIY MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 65-71.
10. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). ISLAMIC FINANCE PROBLEMS AND SOLUTIONS: Study guide. *AMAZON PUBLICATION* ISBN-13: 9798863282282, 1, 200.
11. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOMIY MOLIYA BARQARORLIK OMILLARI: EKONOMETRIK TAHLILLAR VA DALILLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(9), 74-94.
12. Axrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). TA'LIM SIFATI OSHISHIDA JSTNING O'RNI. *YANGI O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(1), 113-118.
13. Акабирходжаева, Д. Р., & Абдуллаев, А. А. (2024). ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОГО ФИНАНСОВОГО РЫНКА. *Экономика и социум*, (11-1 (126)), 729-739.
14. Akabirxodjayeva, D., & Abdullayev, A. (2024). TEXNOLOGIK INNOVATSIYALARNING JAHON MOLIYA BOZORINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 13, 89-96.
15. Akhrorjon, A., & Oybek, A. (2023). SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ISLOM MOLIYASI. *Qo 'qon universiteti xabarnomasi*, 188-190.
16. Keldiboyeva, Z. M. Q., & Abdullaev, A. A. O. G. L. (2022). Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyojlar va sabablar, inklyuziv ta'limga jalb qilish. *Science and Education*, 3(11), 704-711.
17. Oybek, A., Abdullaev, A., Mavlonbekov, X., & Sharifjonov, Z. (2023). ISLOM MOLIYASIDA MUSHORAKA SHARTNOMASI. *Umumjahon fanlari bo'yicha ta'lim tadqiqotlari*, 2(1), 593-599.
18. Turanboyev, B., Abdupattayev, A., & Abdullaev, A. (2023). INFLYATSIYANING QIMMATLI QOG'OZLAR DAROMADIGA TA'SIRI. *Yosh tadqiqot Jurnal*, 2(2), 88-100.
19. Akhmadjonov, O. X. (2023). ISLOM BANK TIZIMI UCHUN SHARTNOMA HUQUQI VA ASOSIY TAMOIYILLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 600-613.
20. Abdullaev, A. (2022). BOBUR VA BOBURIYLAR SULOLASINING JAHON SIVILIZATSIYASINING YANGILANISHIGA QO'SHGAN HISSASI. *NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR*, 1.

21. Xusanovich, A. O. (2023). MALAYZIYADA ISLOMIY MOLIYA, TO'G'RIDAN-TO'G'RI XORIJIY INVESTITSİYALAR VA IQTISODIY RIVOJLANISH O'RTASIDAGI MUNOSABATLARNING EKONOMETRIK TAHLILI ASOSIDA O'ZBEKISTON UCHUN TAVSIYALAR. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 7, 60-64.
22. Mulaydinov, F. (2024). Application, place and future of digital technologies in the educational system. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
23. Jumanova, S. (2024). Analysis of PISA test results in Uzbekistan and prospects of preparing primary education students for PISA test. *Nordik ilmiy-amaliy elektron jurnali*.
24. Ikromjonovna, J. S., & Axadjon o'g'li, A. A. (2023). O 'ZBEKISTONDA PISA TESTI NATIJALARI VA BOSHLANG 'ICH TA'LIM O 'QUVCHILARINI BU TESTGA TAYYORLASH ISTIQBOLLARI. *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 9, 159-162.
25. Turanboyev, B., & Abdullayev, A. (2023). DAVLAT, KORXONA VA TASHKILOTLAR BYUDJETINI TO 'G 'RI TAQSIMLASH TENDENSIYALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(4), 304-309.
26. Akhrorjon, A., & Maxliyoxon, O. (2024). IMPACT, RESULTS AND CONSEQUENCES OF WTO ACCESSION ON THE EDUCATION SYSTEM. *International Multidisciplinary Journal of Universal Scientific Prospectives*, 2(1), 6-15.
27. Abdullaev, A., & Odilova, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.